

виків. Н. Григорієв особисто попереджав окремих членів ІК (А. Приходька, Г. Михайличенка) про небезпеку арешту й радив їм лишити Київ¹⁷. Однак, особисті відносини не могли змінити ситуації в фактичному становищі однієї і другої течій. Сталося так, що центральна течія була в уряді, в Національному Союзі, в Директорії. І цілком відповідно давала за політику Директорії і в той же час терпіла терор проти другої — лівої, яка мусила піти в підпілля. Логіка фактів довела до того, що між обома течіями існувало велике розходження на справі, якщо не на словах. А тим самим було поховано й справу об'єднання двох частин УПСР.

Центральна течія УПСР, залишаючись незмінно на позиціях самостійності і незалежності Української Народної Республіки, що довгий час шукала можливостей відновити єдність партії. «Боротьбисти» безповоротно стали на шлях, що з кожним днем все більше віддаляв їх від УПСР, поки не привів до КП(б)У. Центральна течія набрала значення єдиної партії УПСР, що провела дві конференції — 28 січня 1919 р. (Київ) та 7-8 вересня 1919 р. (Вінниця), ставши на принцип трудової демократії та боротьби за українську державну незалежність, з одного боку, з радянською Москвою, а з другого, з Денікінім. Багато членів партії загинули, частина залишилася на Україні, а частина в листопаді 1920 р. емігрувала за кордон.

¹⁷ Наш Гр. Народна влада на Україні. — Б.М., 1922. — С.17.

¹⁸ Там само. — С.18.

¹⁹ Григорієв Н. Підстави Української незалежної політики. — Діпрройт-Мінґен, 1939. — С.32.

²⁰ Там само. — С.33.

²¹ Наш Гр. Соціалізм, націоналізм та інтернаціоналізм. — Прага — Львів — Ляйпциг, 1923. — С.25.

²² ЦДАВО України, ф.3562, оп.2, спр.1, арк.22.

²³ ЦДАГО України, ф.43, оп.1, спр.7, арк.98.

²⁴ Там само.

²⁵ Там само.

²⁶ Там само.

²⁷ Майстренко І. Боротьбизм, історія однієї течії українського комунізму. — Б.м., б.р. — С.90.

²⁸ Там само. — С.89.

²⁹ Там само.

³⁰ Там само. — С.91.

³¹ Христюк П. Українська революція. Замітки і матеріали. Т.3. — Відень. — С.21.

³² Там само. — С.22.

³³ Там само.

³⁴ Там само. — С.23.

³⁵ Там само.

³⁶ ЦДАГО України, ф.43, оп.1, спр.2, арк.1-3.

³⁷ Там само.

³⁸ Там само.

³⁹ Українські політичні партії кінця XIX — початку XX століття. Програмові і довідкові матеріали. — К., 1993. — С.236.

⁴⁰ Там само. — С.237.

⁴¹ Христюк П. Назв. праця. Том 3. — Відень, 1927. — С.7.

⁴² Там само.

⁴³ Там само. — С.12.

⁴⁴ Там само.

Радію Ветров

Ставлення до Української Держави українських та російських соціалістичних партій

29 квітня 1918 р. стало переломним днем в історії української національної революції. В цей день завершився перший і почався другий, новий етап її розвитку. 28 квітня німці розігнали Центральну Раду, яка поринула в небуття, залишивши, між тим, яскравий слід в історії української революції. Наступного дня з'їзд хліборобів-власників привів до влади генерала Павла Скоропадського, який був оголошений гетьманом України. Так на авансцену політичної історії вийшов Павло Скоропадський — видатний суспільно-політичний і військовий діяч періоду української революції та національної державності.

Українська Держава Павла Скоропадського — це друга, за рахунком, форма і тип української державності періоду національної революції. Але ця держава була, на наш погляд, деяким кроком назад відносно першої форми української державності — Української Народної Республіки Центральної Ради. По-перше, в політиці, згідно з «Законом про тимчасовий державний устрій України», заявлялося про ліквідацію УНР, розпуск Центральної Ради і створення нової «Української Держави», в якій ліквідувалася республіканська, парламентарна форма правління. Вся влада — законодавча, виконавча, судова — зосереджувалася в руках гетьмана, який, таким чином, встановлював авторитарну владу. В соціально-економічній політиці відмінялися всі рішення Центральної Ради щодо соціалізації земель, проголошувалося право приватної власності, ліквідувалися всі соціальні завоювання робітничого класу, селянства тощо. Тобто, в державі відновлювався буржуазно-поміщицький лад, що не відповідало вимогам революційної епохи. Не випадково, що в Українській Державі знайшли порятуюнок від більшовицьких переслідувань представники всіх класових панівних класів і соціальних верств Росії. Тому гетьманський режим мусив був загасити полум'я народної революції, збити хвилю соціальних перетворень. Крім того, в Україні діяли поруч ніби дві влади: одна — гетьмана, яка була офіційною, юридичною і друга — німецьких окупантів, яка була реальною, фактичною владою по всій Україні, і за підтримки якої діяла перша.

Слід також сказати, що П.Скоропадський створював новий уряд переважно з русифікованих фахівців, які відстоювали відновлення федеративних стосунків з Росією. А представників українських соціалістичних партій він до уряду не запросив. Більш того, на українські соціалістичні партії незабаром почалися гоніння.

Говорючи про державу гетьмана П.Скоропадського, треба бачити, що в її діяльності були не тільки негативні, але і позитивні підсумки. Так, уряд Української Держави добився особливих успіхів на терені освіти, науки та культури, на міжнародній арені в справі визнання України як суверенної держави багатьма європейськими країнами тощо.

Слід підкреслити, що, як це не було парадоксально, але у новій Українській гетьманській державі майже весь табір української національної демократії став в опозицію до нового режиму. Провідні українські соціалістичні партії — українські соціал-демократи, українські есери, соціалісти-самостійники — відмовилися від співробітництва з новою владою, яку очолював колишній царський генерал із заможного роду українських землевласників.

Таким чином, гетьманська політика з самого початку протиставила собі широкі маси українського населення, селян та робітників, які починали розгортати збройну боротьбу проти німців і гетьмана П.Скоропадського. Зрозуміло, що така політика керівництва нової Української Держави — Гетьманату П.Скоропадського одразу викликала негативний відгук всіх революційних та соціалістичних партій, які заявили про своє опозиційне ставлення до нової влади.

Проти нової влади висловився II Всеукраїнський селянський з'їзд, що відбувся нелегально 8-10 травня 1918 р. в Голосіївському лісі під Києвом. З'їзд, який перебував під ідейним впливом українських есерів, висловив рішучий протест проти окупаційної влади і гетьманщини, яка підтримується «невеликою купкою землевласників і капіталістів, ворожих до всіх здобутків революції і УНР». У відозві до всього селянства з'їзд закликав до збройної боротьби «проти контрреволюції»: «Умремо, а землі й волі не відамо!» II Всеукраїнський робітничий з'їзд, проведений майже одностайно на селянським, відбувся 13-14 травня 1918 р. теж нелегально у Києві. З'їзд, який перебував під ідейним керівництвом українських есдеків, також вирішив вести рішучу боротьбу з гетьманською владою за відродження УНР.

Полівиння найширших українських народних мас прямо позначилося і на полівинні українських соціалістичних партій. Так, 14 травня відбувся також нелегально черговий V з'їзд Української соціал-демократичної робітничої партії. В рішеннях з'їзду державний переворот Скоропадського кваліфікувався як антиреволюційний, і партія визначала заходи, спрямовані на боротьбу проти гетьманського уряду. Разом з тим, враховуючи нову політичну ситуацію, з'їзд вперше, але рішуче, відмежувався від гасла федерації з Росією і висловився за цілковиту державну самостійність України.

13-16 травня відбувся нелегально з'їзд Української партії соціалістів-революціонерів, яка була найбільш численною і впливовою в масах. Обговорення нової тактики викликало надзвичайно бурхливі дебати, що привело до розколу партії на дві частини. Праве крило вважало революцію закінченою і висловлювалося за здійснення більш поміркованої політики, ніж та, що її проводила Центральна Рада. Вони були готові піти на компроміс з гетьманським урядом. Ліве крило, тобто ліві есери, значно переважали на з'їзді. Вони, навпаки, закликали УПСР піти в підпілля, щоб очолити збройну боротьбу українського народу проти гетьманщини і німецьких окупантів. Ліві українські есери гостро критикували всю попередню діяльність партії, відмежувалися від усіх інших українських партій і шукали скорішого порозуміння з більшовиками заради спільної боротьби з «контрреволюційною гетьманщиною» і німецькими окупантами. До складу ЦК УПСР було обрано майже виключно представників лівих есерів. Скориставшись цим, нове керівництво оголосило про розпуск місцевих організацій і перевело всю партію на нелегальне становище. Ліві есери, що згуртувалися навколо тижневика «Боротьба», трохи пізніше одержали назву «боротьбистів». Праві есери утворили власний організаційний центр і оформили самостійну партію, за якою залишилась попередня назва УПСР «центральна течія». Створення самостійної партії лівих українських есерів-«боротьбистів», які стали самою впливовою партією серед всіх українських партій лівого блоку, мало велике значення для подальшої боротьби за успішний розвиток національної революції і здійснення дійсно радикальних соціально-економічних реформ в соціалістичному дусі на користь найширших верств українських трудівників. Очолили партію «боротьбистів» такі досить відомі і впливові в національному таборі політичні діячі, як Г.Ф.Гринько, В.М.Блакитний, П.П.Любченко, Г.В.Михайличенко, О.Я.Шумський та інші.

В середині травня відбувся також з'їзд партії українських соціалістів-федералістів. Навіть ця, найбільш поміркована партія української інтелігенції поставилася дуже негативно до гетьманського уряду, як до абсолютистської та антидемократичної влади і заборонила членам своєї партії входити до такого уряду.

Таким чином, переворот 29 квітня 1918 р. і прихід до влади гетьмана П.Скоропадського та його політика збереження буржуазно-поміщицького ладу в революційну епоху, стали своєрідним рубежем, від якого почалося швидке полівиння українських соціалістичних партій і, більш того, виділення із їх середовища лівих течій або груп, котрі відокремлювалися в самостійні політичні партії. Тепер виникли всі підстави для не тільки формального, але й фактичного блоку всіх українських дійсно революційних соціалістичних партій.

Своєрідні явища відбувалися і в таборі російських соціалістичних партій. Вже 10 травня 1918 р. ЦК партії меншовиків прийняв спеціальну резолюцію «Про державний переворот в Україні», в котрій вказувалося, що це є «реакційний переворот», здійснений «германським імперіалізмом в союзі з російською контрреволюцією заради удушення всіх завоювань демократії». Цей переворот різко «посилює розчленування Росії і перевертає Україну в німецьку колонію». Тому в постанові говорилося про необхідність рішучої боротьби з гетьманщиною.

16-18 травня у Києві відбувся розгорнутий пленум Всеукраїнського комітету меншовиків, на якому були представники Києва, Харкова і Катеринослава. По відношенню до нової влади були дві точки зору. Праві меншовики, кияни, визнавали «реакційний характер» нової влади, але, не дивлячись на це, вони закликали до порозуміння, пошуків контактів з нею і підтримки влади П.Скоропадського. Ліві меншовики Харкова і Катеринослава не тільки визнавали реакційність гетьманської влади, але і закликали до «самих рішучих методів боротьби» з нею, а також схилилися до підтримки лівих есерів та більшовиків.

Важливе значення для меншовиків України мали рішення травневої Всеросійської наради меншовиків, в якій взяли участь делегати від Києва, Харкова і Луганська. Вона відбулась в Москві 21-25 травня 1918 р. і мала, як підкреслювали її уряджатели, значення з'їзду. На ній була розроблена нова тактика партії, яка суттєво відрізнялася від поперед-

ньої. Так, всупереч вимогам правих, які і тепер наполягали на тактиці бойкоту Рад, ліві меншовики на чолі з Ю.Мартовим, які значно переважали на нараді та й в партії взагалі, відкинувши, як помилкову, тактику правих, прийняли нову тактику — участі в Радах. Це було значне зсування всієї партії ліво. Разом з тим нарада вказувала на необхідність боротьби в Україні проти влади гетьмана Скоропадського, вимагала не визнавати Брестського миру, який привів до розпаду єдиної держави¹. Таким чином меншовиків, як складову частину російської революційної демократії в Україні, хвилював не тільки і не стільки консервативний характер гетьманської влади, скільки те, що нова Українська Держава П.Скоропадського остаточно завершить процес відокремлення від Росії, що було, на їх думку, «смертельною загрозою для «єдиної і неділимий» держави. Тому українофобні тенденції втілювалися в політичній лінії меншовиків.

Приблизно таку ж, але сміливішу, тактику висували ліві російські есери в Україні, які, як і вся партія лівих есерів-інтернаціоналістів, не визнавали Брестського миру, відокремлення України від Росії, закликали до рішучої боротьби з «контрреволюційним режимом гетьманату і германським імперіалізмом», за відродження Радянської влади, як влади самих трудящих. Вони також продовжували співробітництво з більшовиками. Праві російські есери, особливо Києва та Південно-Західного регіону, засуджуючи на словах германський імперіалізм, на ділі проводили політику співробітництва з гетьманською владою, підтримували її дії².

І (установчий) з'їзд Компартії більшовиків України відбувся 5-12 липня 1918 р. у Москві. Головний підсумок роботи з'їзду полягає в тому, що він завершив тривалу і складну роботу об'єднання більшовицьких організацій України в єдину Компартію — КП(б)У.

Велику увагу з'їзд приділив повстансько-партизанській боротьбі, створив для керівництва нею Центральний військово-революційний комітет — ЦВРК і прийняв рішення про підготовку збройного повстання у всеукраїнському масштабі. В резолюції «Україна і Росія» підкреслювалося, що відокремлення України має тимчасовий характер і пов'язане з німецькою окупацією. Це свідчило про значну недооцінку національного питання більшовиками.

З'їзд розглянув питання про ставлення до інших політичних партій і прийняв рішення, де говорилося, що не може бути «ніякого співробітництва з дрібнобуржуазними партіями (меншовиків, російських та українських есерів, українських соціал-демократів, бундівців тощо) і говорилось про «безпощадну боротьбу з ними»³. Це рішення містило, на наш погляд, принципово помилкові положення. Так, з самого початку створення КП(б)У була розроблена ліво-сектантська, помилкова тактика відносно інших соціалістичних партій.

Таким чином, влітку 1918 р. на Україні виникли фактично всі умови для утворення єдиного табору всіх антигетьманських сил. Але об'єднання не сталося, бо кожна російська соціалістична партія проводила замкнуту політичну лінію, враховуючи тільки свої, вузькопартійні, а не загальнополітичні інтереси, що, наприклад, виразно продемонстрували більшовики.

Проте українські соціалістичні партії, вірно оцінивши нову політичну ситуацію, діяли дуже активно і сміливо. Вже в серпні 1918 р. представники українських соціалістичних партій: соціал-демократів, есерів («центральної течії»), соціалістів-федералістів та соціалістів-самостійників створили Український національний союз (УНС) на чолі з В.Винниченком для організації збройного повстання, повалення влади гетьмана. Так, фактично виник єдиний національно-демократичний фронт. І незабаром Директорія одержала блискучу перемогу над Гетьманатом.

¹ Дорошенко Д. Історія України. 1917-1923. Т.2. — Ужгород, 1930. — С.15.

² Христюк П. Українська революція. Замітки і матеріали до історії української революції. 1917-1920. Т.3. — Прага, 1991. — С.18.

³ Там само. — С.19-20.

⁴ Дорошенко Д. Названа праця. — Т.2. — С.42-43.

⁵ Партиyjne ізвєстия (ЦК меньшевиків). — П.-М., 1918. — №6-7. — С.14.

⁶ Киевская мысль. — 1918. — 20 травня; Наш Юг (Харьков). — 1918.

— 22 травня.

⁷ Партиyjne ізвєстия (ЦК меньшевиків). — М., 1918. — №8. — С.2.

⁸ РІЗВДНІ. ф.564, оп.1, спр.5, арх.324-327.

⁹ Первый съезд Коммунистической партии (большевиков) Украины. Протоколы — К., 1988. — С.155-164, 189-190.

Ірина Іванько, Костянтин Колесников

Монархічні концепції в українській історико-політичній літературі XVII-XVIII ст.

Хоча режим Української Держави 1918 р. не мав виразно визначеного монархічного характеру, гетьманський рух міжвоєнної доби (1919-1939) прийняв відверто монархічну платформу. Павло Скоропадський, претендент на гетьманську булаву, а відтак і київський монарший стол, бачився, згідно з цією доктриною, легітимним правителем, влада якого «ані з його власного диктаторського бажання, ані з виборчих махінацій «суверенного народу», — а тільки з його Гетьманської Родової традиції — репрезентуючої державну минувшину нашу — впливає»¹. Висунута В.Липинським гетьмансько-монархічна доктрина не була лише реакцією на народницький демократизм середини XIX — початку XX ст., сформованою під впливом західноєвропейських концепцій еліти Г.Моски і У.Парето. Вона не була також лише реакцією на поразку визвольної революції 1917-1920 рр., яка проводилася здебільшого таки під радикально-соціалістичними гаслами. Фактично доктрина трудової класократичної монархії сягала своїм ідейним корінням